

AKTIVNA LEGITIMACIJA ZA RASKID UGOVORA O DOŽIVOTNOM IZDRŽAVANJU

REZIME: Autor razmatra raskid ugovora o doživotnom izdržavanju, prvenstveno s aspekta lica aktivno legitimisanih za traženje raskida. Predmet rada je ključno pitanje iz domena raskida ovog najznačajnijeg ugovora u našem naslednom pravu, a obrađen je kroz prava tri lica da traže raskid: ugovarača, trećeg lica u čiju je korist ugovoreno izdržavanje, kao i naslednika ugovarača. Na početku je ukazano na osnovne razloge raskida predmetnog ugovora, a rad je u potpunosti potkrepljen stavovima sudske prakse i teorije o svim spornim pitanjima.

Ključne reči: raskid ugovora o doživotnom izdržavanju, ugovarač, treće lice u čiju je korist ugovoreno izdržavanje, naslednik ugovarača

1. Uvod

Ugovor o doživotnom izdržavanju je specifičan obligacioni ugovor sa naslednopravnim dejstvima. Ovo je formalan, dvostranoobavezan, teretan i aleatoran ugovor sa trajnim izvršenjem obaveza, a zaključuje se s obzirom na posebna svojstva ličnosti. Pored navedenih osnovnih osobina koje determinišu njegovu pravnu prirodu i ukazuju na kompleksnost obligacionog odnosa koji njime nastaje, za nasledno pravo ima poseban značaj i zbog činjenice da imovina koja je njime obuhvaćena ne ulazi u sastav zaostavštine primaoca izdržavanja. Ovim ugovorom se obavezuje primalac izdržavanja da se posle njegove smrti na davaoca izdržavanja prenese svojina na određenim stvarima ili kakvo drugo pravo, a davalac izdržavanja se obavezuje da ga kao naknadu za to izdržava, da se brine o njemu do kraja njegovog života i da ga posle smrti sahrani. Treba istaći da predmet ugovora mogu biti samo stvari i prenosiva prava koja su tačno označena u ugovoru i postoje u trenutku njegovog zaključenja u imovini primaoca izdržavanja. Dakle, samo stvari i prava koja

* Saradnik, Pravni fakultet, Kragujevac, E-mail: avalank82@yahoo.com

nisu njime obuhvaćena ili su naknadno stečena predstavljaju zaostavštinu, pa je predmetni ugovor i moguće sredstvo izigravanja prava nužnih nasljednika.

S obzirom na napred navedeno, posebno naslednopravno dejstvo ovog ugovora i činjenicu da se njime uglavnom raspolaže imovinom veće vrednosti, jasno je da je prestanak ugovora, pre svega sa aspekta lica ovlašćenih da traže raskid ugovora jedno od centralnih pitanja koje utiču na njegove obligacionopravne i naslednopravne posledice. Kako je cilj rada da raskid ugovora o doživotnom izdržavanju obradimo kroz lica koja su aktivno legitimisana u parnicama za raskid, smatramo neophodnim da u prvom delu ukratko iznesemo razloge za prestanak ovog ugovora. Predmet drugog dela rada je stvarna legitimacija tj. pojam stranke u postupku koji proizilazi iz njenog odnosa prema pravu ili obavezi iz tužbenog zahteva, odnosno materijalnopravnog odnosa iz koga je spor nastao. Akcenat je na pitanju ko sve može biti tužilac u parnicama povodom prestanka ugovora o doživotnom izdržavanju. Kako o pitanju postojanja stvarne legitimacije, sud pazi po službenoj dužnosti, jer se radi o primeni materijalnog prava u procesu odlučivanja o predmetu spora, jasno je da ćemo kroz obradu pojedinih pitanja o subjektima koji su aktivno legitimisani nužno razraditi i razloge za raskid ugovora koji se najčešće primenjuju u praksi, ukazujući i na teorijske stavove o spornim pitanjima.

2. Razlozi za raskid ugovora o doživotnom izdržavanju

Sve razloge za raskid ugovor o doživotnom izdržavanju možemo klasifikovati u više grupa bilo da predstavljaju primenu instituta iz Zakona o obligacionim odnosima,¹ bilo da su izričito navedeni u Zakonu o nasleđivanju,² a primenjuju se prema pravilu *lex specialis derogat legi generali*. Opšte je prihvaćeno da se raskid ugovora ostvaruje u parničnom postupku, osim kada se radi o sporazumnom raskidu.

1) *Poremećeni odnosi između ugovarača* kao razlog raskida su specifičnost ovog ugovora, a ratio legis je u tome da poremećeni odnosi između ugovornih strana narušavaju kauzu, svrhu ugovora. Inače, ovi odnosi bez obzira na uzrok njihove poremećenosti i činjenicu da li ugovarači žive zajedno one-mogućavaju ostvarivanje svrhe ugovora o doživotnom izdržavanju (čl. 201, ZON).

2) *Smrt davaoca izdržavanja* je poseban razlog za raskid ugovora predviđen Zakonom o nasleđivanju. Obaveze davaoca izdržavanja prelaze na

¹ Zakon o obligacionim odnosima – ZOO, *Sl. list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89, 57/89 i *Sl. list SRJ*, br. 31/93

² Zakon o nasleđivanju – ZON, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 46/95

njegovog bračnog druga i njegove potomke, kao zakonske naslednike, ako oni na to pristanu. U slučaju da pomenuti zakonski naslednici prvog nasledog reda ne pristanu na produženje ovog ugovora, dolazi do njegovog raskida. Ako naslednici davaoca nisu u stanju da preuzmu njegove obaveze, onda imaju pravo na naknadu za ranije dato izdržavanje. Visinu naknade određuje sud po slobodnoj proceni, uzimajući u obzir sve okolnosti (čl. 204 i 205 ZON).

3) *Promenjene okolnosti* kao razlog raskida ugovora predstavljaju konkretizaciju klauzule rebus sic stantibus i izraz su uvažavanja realnih životnih prilika. Neophodno je da ove okolnosti otežavaju ispunjenje ugovornih obaveza ili osujećuju ostvarenje cilja ugovora, i to u oba slučaja, u toj meri da ugovor više ne odgovara realnim očekivanjima stranaka i da bi po opštem mišljenju bilo nepravično održati ga na snazi. Kada postoje promenjene okolnosti, sud može da ponovo uredi ugovorne odnose, može pravo primaoca preinačiti u doživotnu rentu ili može da raskine ugovor (čl. 202 ZON).

4) *Neispunjenje ili neuredno ispunjenje ugovornih obaveza* od strane ugovarača je razlog za raskid ugovora prema opštim pravilima obligacionog prava. Neispunjenje obaveza treba da je trajnog ili trajnijeg karaktera, a neuredno ispunjenje može se odnositi na kvalitativne i kvantitativne nedostatke u činidbi, neizvršenje u roku ili na odgovarajućem mestu.

5) *Sporazumni raskid* je, takođe, moguć prema opštim pravilima obligacionog prava, ali pre nego što je ugovor u potpunosti izvršen tj. samo u slučaju neizvršenja ili delimično izvršenog ugovora. Po pravilu, sporazumno raskidanje ugovora nema retroaktivno dejstvo, a ono što je već izvršeno ostaje punovažno, tako da se ne može zahtevati povraćaj datog.³

3. Aktivna legitimacija za traženje raskida

3.1. Pravo ugovarača da traže raskid

Budući da je ugovor delo ugovornih strana, one mogu njime da raspolažu i to kako u vidu dopune, izmene, tako i u vidu raskida.⁴ Osnovno pravilo je da niko za vreme života ugovarača, osim njih samih, ne može zahtevati raskid ugovora.⁵ Prvo ćemo ukazati na činjenicu ko sve može biti ugovorna strana, a zatim i na osnovna sporna pitanja u praksi u vezi prava ugovarača da traže raskid ugovora.

³ Nikolić, Đ., (2007). Obligaciono pravo, Beograd, Projuris, str. 68

⁴ Radišić, J., (2004) Obligaciono pravo, Beograd, Nomos, str. 164

⁵ Izuzetak je slučaj poslovne nesposobnosti ugovarača, koja nastane u toku trajanja obligacionog odnosa, kada bi samo njegov staralac mogao tražiti raskid u njegovo ime.

Davalac izdržavanja mora biti potpuno poslovno sposobno lice. Ugovor se zaključuje lično, ali može i preko punomoćnika, pod uslovom da se pri zaključenju ispune svi elementi forme. Iako se najčešće u ulozi davaoca pojavljuje fizičko lice, moguće je i da pravno lice bude davalac izdržavanja. Prema ZON, zabranjeno je zaključenje ugovora o doživotnom izdržavanju za fizička i pravna lica koja su u okviru svog zanimanja dužna da se brinu o primaocu izdržavanja, što se uglavnom odnosi na bolnice, staračke domove, kao pravna lica, i na njihove zaposlene kao fizička lica, osim ako za ugovor postoji saglasnost organa starateljstva. Moguće je i da se prema istom primaocu dva ili više lica obavežu da zajedno daju izdržavanje.

Za razliku od davaoca, *primalac izdržavanja* može biti samo fizičko lice. Takođe poređenjem sa davaocem, koji ne može ako je poslovno nesposoban, zaključiti ugovor preko svog zakonskog zastupnika, moguće je da primalac izdržavanja bude i lice koje nije potpuno poslovno sposobno, kada će staralac u njegovo ime zaključiti ugovor. Za punovažnost u prethodnom slučaju navedenog ugovora neophodna je saglasnost organa starateljstva. Primaoci izdržavanja mogu biti i supružnici zajedno, kao i maloletna lica. Kada je doživotno izdržavanje ugovoreno za više primalaca, ako nije drugačije određeno u ugovoru, pretpostavka je da svako od njih ima zasebno pravo na potpuno izdržavanje. U skladu s tim, i uslovi za postojanje raskida cene se prema svakom primaocu ponaosob.

1. O punovažnosti ugovora koji se zaključuje *između supružnika, srodnika, kao i drugih lica koja su dužna da se međusobno izdržavaju*, nije postojao jedinstven stav u teoriji i praksi. Naime, između ovih lica već postoji zakonska obaveza izdržavanja, pa se različito tumačila njihova mogućnost da se međusobno javljaju u svojstvu davaoca i primaoca izdržavanja. Međutim, nijednom odredbom Porodičnog zakona,⁶ kao ni ZON, nije isključena mogućnost navedenih lica da međusobno sklapaju ugovor o doživotnom izdržavanju, pa lica zainteresovana za raskid ističu neosnovane prigovore da se ne radi o izvršenju ugovornih, već o izvršenju zakonskih i moralnih obaveza.⁷

2. Potrebno je ukazati na situaciju i kada *braćni drugovi kao primaoci izdržavanja zajedno zaključe ugovor o doživotnom izdržavanju sa trećim licem*, kao davaocem izdržavanja dajući mu svoju zajedničku nepodeljenu imovinu. Prema stavu sudske prakse, u slučaju smrti jednog od primalaca izdržavanja nadživeli braćni drug aktivno je legitimisan da traži raskid ugovora u celini.⁸ Navedeni stav je zasnovan na činjenici da se radi o nepodeljenoj imovinskoj

⁶ Porodični zakon, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 18/05

⁷ Presuda Apelacionog suda u Kragujevcu, Gž. 2607/11 od 1.11.2011

⁸ Vrhovni sud Srbije, Rev. 1764/98 od 25.1.2000

zajednici primalaca izdržavanja zasnovanoj na zajedničkoj svojini čiji titulari mogu njome samo zajedno raspolagati.⁹ Ipak, u skladu sa načelom pravičnosti, neophodno je naglasiti da davalac izdržavanja ima pravo na adekvatno novčano obeštećenje, ako nije postojala njegova krivica za raskid ugovora.

3. Od brojnih spornih pitanja ove oblasti u praksi, kao posebno značajno izdvajamo *pitanje krivice ugovarača za raskid*. Na ovoj pravnoj činjenici su često zasnivani prigovori saugovarača protiv tužbenog zahteva za raskid ugovora. Usled poremećenih odnosa ugovarača i nepodnošljivosti daljeg zajedničkog života, nastupa uslov za raskid ugovora bez obzira na krivicu za nastali poremećaj.¹⁰ Naime, poremećenost odnosa do nepodnošljivosti zajedničkog života se smatra neophodnim ali i dovoljnim razlogom da jedan od ugovarača može tražiti raskid ugovora. Pitanje krivice je od značaja samo prilikom odlučivanja o naknadi štete. Subjektivni element razloga za raskid ugovora je nepodnošljivost zajedničkog života, a ne krivica nekog od ugovarača.¹¹ Ovo je stanovište naša sudska praksa primenjivala i pre donošenja ZON iz 1995. godine. Smisao ugovora je obezbeđenje izdržavanja i isti se zbog specifičnosti prirode ugovornih obaveza ne može održati na snazi kada se iz bilo kojih razloga ugovor u dužem vremenskom periodu ne izvršava. Prema ZON¹² iz 1974. godine, u slučaju raskida svaka strana zadržava pravo da od saugovarača traži naknadu koja joj pripada po opštim pravilima imovinskog prava. Pri navedenom zakonskom rešenju sudska praksa je pitanje krivice za raskid ugovora, iako nije bilo posebno predviđeno u ZON, ipak cenila u okviru opštih pravila o naknadi štete. Dakle, eventualna krivica za raskid ugovora od značaja je bila samo u parnici za naknadu troškova učinjenih za izdržavanje za vreme trajanja ugovora, ukoliko je šteta posledica skrivljenog ponašanja.

Smatramo da je pod uticajem sudske prakse, u ZON iz 1995. godine, krivici kao negativnoj oceni vrednosti čovekovog ponašanja opravdano poklonjeno više pažnje. Ako je do raskida došlo zbog krivice jedne strane, druga strana ima pravo na pravičnu naknadu (čl. 201, ZON). Ovom formulacijom ocenjujemo da je zakonodavac na pravilan način izbalansirao dve različite potrebe. S jedne strane, svako ponašanje ugovarača koje se ne temelji na opštim načelima obligacionog prava i pravilima zajedničkog života ljudi biće

⁹ Zastupljen je i stav da u navedenom slučaju dolazi do deobe zajedničke imovine, a da imovina umrlog supružnika na davaoca izdržavanja prelazi pod raskidnim uslovom. Videti: Antić, O., Balinovac, Z., (1996). Komentar ZON, Beograd, Nomos, str. 525

¹⁰ Presuda Vrhovnog suda Srbije: Rev. 424/98

¹¹ Poremećenost odnosa između davaoca i primaoca je objektivni element, Vrhovni sud Srbije: Rev. 1523/84

¹² Službeni glasnik SR Srbije, br. 52/74, 1/80 i 25/82

sankcionisano putem naknade štete. S druge strane, termin „pravična naknada” ovlašćuje sud da u skladu sa načelima pravičnosti¹³ i slobodnog sudijskog uverenja, odmeri visinu naknade prema utvrđenom obliku krivice. Sud mora primenjivati odredbu rukovodeći se zahtevima pravičnosti, kako bi bio sačuvan legitimitet pozitivnog prava. Mišljenja smo da naknadu treba priznati ne samo kad je saugovarač bio grubo ili krajnje nepažljiv tj. nije se ponašao ni kao iole pažljiv čovek, već i ako je namerno uticao na pogoršanje međusobnih odnosa do stepena nepodnošljivosti.

Dakle, u našem pozitivnom pravu sud može usvojiti zahtev nesavesne strane čija je krivica isključivi uzrok za raskid ugovora o doživotnom izdržavanju. Činjenica da je ponašanje tužioca takvo da predstavlja mogući vid šikaniranja tuženog, pa i zloupotrebe prava, nije razlog za odbijanje tužbenog zahteva, već samo za priznavanje prava savesnoj strani na pravičnu naknadu štete. Uočavamo da je ovim rešenjem, zaštićen smisao ugovora o doživotnom izdržavanju. Suština je u radnjama izvršavanja ugovornih obaveza, kako od strane primaoca, tako i od strane davaoca izdržavanja. Cilj ugovora se ostvaruje samo saradnjom ovih lica, pa ako nje nema iz bilo kog uzroka nema ni razloga za opstanak predmetnog ugovora, ni preduslova za izvršenje ugovornih obaveza. Raskid u slučaju neizvršenja usled nepodnošljivih međuljudskih odnosa jeste adekvatna sankcija, a savesna strana je zaštićena putem pravične naknade štete. Iako na prvi pogled podseća na jednostrani raskid ugovora, to nije, zato što se raskid ne može ostvariti jednostranom izjavom volje, već po pravilu pravosnažnošću sudske odluke.¹⁴

4. Kako postoji mogućnost i da *više davalaca zaključe ugovor sa jednim primaocem*, u načelu će oni tada odgovarati solidarno, jer je predmet njihove obaveze nedeljiv.¹⁵ Kod solidarnosti dužnika,¹⁶ iako postoji jedan dug, poverilac ima samostalne pojedinačne tražbine prema svakom solidarnom dužniku, tako da svakom od tih tražbina poverilac može posebno raspolagati. Smatramo da primalac izdržavanja može tražiti raskid ugovora samo prema onim davaocima koji ne ispunjavaju ugovorne obaveze, ukoliko svoje obaveze ispunjava bar jedan od davalaca. Mišljenja smo da ovo rešenje odgovara prirodi solidarnosti obaveza dužnika, koje je zapravo lično sredstvo obezbeđenja poverioca. Naime, solidarnost dužnika je ustanovljena u interesu poverioca, kako bi imao veću sigurnost naplate, a ne da ga onemogući da prema

¹³ Pravo je stvarnost čiji je smisao da služi pravdi, a pravičnost je pravda pojedinačnog slučaja. Videti: Radbruh, G., (1980). *Filozofija prava*, Beograd, str.48

¹⁴ Odluka je preobražajnog (konstitutivnog) karaktera.

¹⁵ Videti: Antić, O., Balinovac, Z., (1996). *Komentar ZON*, Beograd, Nomos, str. 508

¹⁶ Videti: čl. 414, st.1, ZOO

pojedinin dužnicima raskine ugovorni odnos. Obostran je i interes primaoca i davalaca koji ugovor uredno ispunjavaju da se on raskine u prethodnom slučaju. Navedeni interes se ogleda u poboljšanju njihovog materijalnog položaja, i to neposredno, samim raskidom kada je u pitanju materijalni položaj primaoca. Što se tiče materijalnog položaja davaoca koji uredno ispunjava ugovornu obavezu, postoji mogućnost da se on poboljša putem zaključenja dopunskog ugovora koji bi obuhvatao deo ili celu imovinu, koja je trebalo da pripadne ugovaraču prema kome je primalac raskinuo ugovor o doživotnom izdržavanju.

3.2 Pravo trećeg lica u čiju je korist ugovoreno izdržavanje da traži raskid ugovora

Pošto ugovor o doživotnom izdržavanju može biti zaključen i u korist trećeg lica (beneficijara), nužno se nameće pitanje da li ovo lice ima pravo na raskid ugovora. U našem pozitivnom pravu nedvosmisleno je predviđeno pravo trećeg lica da traži raskid ugovora zbog poremećenih odnosa (čl. 201, st.4) i promenjenih okolnosti (čl. 202, st. 3). U oba slučaja beneficijar može iz napred navedenih razloga da zahteva raskid ugovora, ali isključivo posle smrti saugovarača davaoca izdržavanja, čime se obezbeđuje potpuna zaštita korisnika izdržavanja.¹⁷ Bitno je uočiti da se prema osnovnoj zakonskoj postavci, razilaze momenti sticanja prava i izvršenja obaveza.¹⁸ Naime, u trenutku smrti saugovarača davalac izdržavanja stiče svojinu na predmetima ugovora, dok njegova obaveza izdržavanja traje do smrti beneficijara. Dakle, posle smrti stipulanta, promitent bi mogao da prestane sa ispunjenjem obaveza, ako ga na to ne bi mogao prinuditi korisnik. Zbog toga, pravičnim ocenjujemo što je trećem licu obezbeđeno pravo na raskid, s obzirom da se njime osigurava da davalac izdržavanja bez valjanog ispunjenja svojih obaveza i prema korisniku izdržavanja ne dobija ni vrednosti iz ugovora. Navedeno zakonsko rešenje, zapravo prihvata većinski stav nekadašnje sudske prakse,¹⁹ a i u ranijoj teoriji nalazimo zalaganje da i trećem licu treba priznati pravo na raskid.²⁰ Smatramo logičnim postojeće rešenje da korisnik pošto već ima osnovno ovlašćenje na sticanje koristi iz ugovora, poseduje do kraja svog života i ovlašćenje na raskid, koje kao sporedno ovlašćenje prati sudbinu osnovnog.

¹⁷ Treće lice ima i pravo da obezbedi izdržavanje ugovoreno u njegovu korist upisom u javnoj knjizi (čl. 199, st. 2, ZON).

¹⁸ Videti: čl. 198, ZON

¹⁹ Odluke VSV, Gž. 599/79 i VSH, Gž. 40/64 objavljene u Zborniku sudske prakse 34/80.

²⁰ Subotić- Konstantinović, N., (1968). Ugovor o doživotnom izdržavanju, Beograd, str. 87

Kako ugovor u korist trećeg lica ima određene specifičnosti, neophodno je na njih ukazati posebno u vezi raskida ugovora o doživotnom izdržavanju. Za nastanak ovog ugovora potrebno je da se postigne sporazum između stipulanta (ugovarača koristi za treće lice) i promitenta (dužnika) o određenoj činidbi koja će se izvršiti trećem licu, koje mora biti određeno ili bar odredivo. Iako beneficijar u zaključenju ugovora uopšte ne učestvuje, on stiče sopstveno i neposredno pravo da od dužnika zahteva ispunjenje ugovora u svoju korist. Pošto treće lice nije ugovorna strana, nema smetnji da se kao treće lice pojavi i poslovno nesposobno, maloletno lice, kao i začetak. Ako beneficijar ne prihvati korist iz ugovora, ova korist ne prelazi na stipulante,²¹ već se ugovor gasi, što je izuzetak od opštih pravila obligacionog prava (čl. 152, ZOO). Ova neprenosivost²² prava i obaveza je direktna posledica činjenice da je u pitanju ugovor intuitui personae. Inače, od toga da li je beneficijar prihvatio ono što je ugovoreno u njegovu korist, zavisi i da li je neophodna njegova saglasnost u slučaju sporazumnog raskida ugovora o doživotnom izdržavanju.²³ U svakom slučaju, posledice raskida ugovora po zahtevu trećeg lica iste su kao da ih je izdejstvovao stipulant.

Iako je u našem pozitivnom pravu nesporno samo pravo trećeg lica da zahteva raskid ugovora, kao značajna pitanja u praksi izdvajamo: kada treće lice stiče pravo da raskine ugovor i koje su moguće posledice samog raskida.

U vezi prvog pitanja, pažnju posvećujemo situaciji kada su primaoci izdržavanja više lica, najčešće bračni drugovi, a izdržavanje je istovremeno ugovoreno u korist trećeg lica. Po stanovištu Vrhovnog kasacionog suda, u sporu za raskid ugovora za postojanje aktivne legitimacije korisnika ugovora, dovoljna je smrt jednog saugovarača.²⁴ Ovim stavom treće lice je ovlašćeno da traži raskid ugovora i dok je jedan od primalaca izdržavanja živ, čime se u pogledu pravnog položaja izjednačava sa primaocem izdržavanja kao ugovornom stranom. Navedenim rešenjem, putem šireg tumačenja ZON, odstupilo se od dotadašnje sudske prakse i stavova domaće pravne teorije.²⁵

Razmatrajući drugo pitanje, da li raskid od strane trećeg lica ima uticaja samo na imovinu koja je davaocu trebala da pripadne posle smrti trećeg lica ili su dejstva raskida sveobuhvatnija, u smislu da se odnosi na celokupnu imovinu koja je predmet ugovora o doživotnom izdržavanju, mišljenja smo

²¹ Panov, S., Antić, O., (2007). *Porodično pravo & Nasledno pravo*, Beograd, str. 176

²² Potraživanja primaoca ili beneficijara doživotnog izdržavanja ne mogu se prenositi na treća lica (čl. 200, ZON RS).

²³ Videti: čl. 150, st. 1, ZOO

²⁴ Presuda Vrhovnog kasacionog suda: Rev. 1825/10 od 24.11.2010

²⁵ Svorcan, S., (2004). *Komentar ZON*, Kragujevac, str. 477

da je najbitnije pravilno utvrditi sadržinu ugovora. U slučaju da je ugovorom određeno da davalac stiče svu imovinu u momentu smrti primaoca, logično je da je pravo trećeg lica da zahteva raskid ugovora u celosti. Međutim, ako je ugovorom predviđeno da davalac stiče samo deo imovine u momentu smrti primaoca, a drugi deo u momentu smrti trećeg lica, opravdanim rešenjem smatramo samo pravo trećeg lica da zahteva raskid ugovora u odnosu na imovinu koja je trebalo da pripadne davaocu posle smrti beneficijara, a ne i u odnosu na celokupnu imovinu. Dakle, kako u ZON-u nije regulisano, u navedenom slučaju kada je sporan obim posledica raskida ugovora od strane beneficijara, dolazi do izražaja značaj određenja u ugovoru tj. načelo autonomija volje ugovornih strana.

3.3 Pravo naslednika ugovarača da traže raskid ugovora

Iako je najčešći slučaj u praksi da naslednici primaoca traže raskid ugovora, smatramo neophodnim da se pažnja prvo posveti zahtevima za raskid ugovora od strane naslednika davaoca izdržavanja. Ovo razlikovanje je nužno s obzirom na različite pravne posledice koje nastaju usled smrti primaoca, odnosno davaoca izdržavanja. Naime, prestanak pravne sposobnosti primaoca po pravilu je i prestanak obligacionog odnosa i momenat ostvarenja cilja ugovora. Uglavnom u napred navedenom slučaju davaočeve obaveze prestaju, a istovremeno nastaje mogućnost ostvarenja davaočevih prava. Nasuprot ovome prestanak pravne sposobnosti davaoca ne dovodi nužno do prestanka obligacionog odnosa, već su moguće različite situacije, koje zavise od ponašanja određenih davaočevih naslednika.

1. Mogućnost da davaočev bračni drug i potomci koji su pozvani na nasleđe, preuzmu davaočeve obaveze iz ugovora o doživotnom izdržavanju izričito je predviđena u ZON-u (čl. 204). Istim članom je regulisano da ako navedena lica ne pristanu na produženje ugovora dolazi do njegovog raskida. Uočavamo da je ograničen krug naslednika na koje može preći davaočeva obaveza pod jasnim uslovom da oni moraju prihvatiti da nastave izvršavanje obaveza iz ugovora o doživotnom izdržavanju prema primaocu izdržavanja, čime i dalje ostaje ugovor s obzirom na posebna svojstva ličnosti. Kako cilj ugovora nije ostvaren, mišljenja smo da postojeće zakonsko rešenje odgovara potrebama prakse. Ovo jeste način da se primaocu obezbedi izdržavanje do kraja njegovog života, ali smatramo da je trebalo predvideti i primaočevu saglasnost za produženje ugovora, iako primaocu stoje na raspolaganju instrumenti za raskid ugovora. Saglasnost je potrebna i kada je primalac od ranije poznavao bračnog druga i konkretne druge naslednike, i s njima već

razvio pozitivan odnos i prijateljske ljudske odnose, kao i u situacijama kada su oni učestvovali u izvršavanju mnogih davaočevih obaveza ili su već živeli u zajednici sa primaocem i davaocem. Dakle, ocenjujemo da bi bilo neophodno, zbog specifičnosti prirode davaočevih obaveza, u svim slučajevima preuzimanja položaja davaoca da postoji izričita pismena, a ne pretpostavljena saglasnost primaoca sa produženjem ugovora.

Razlozi za postojanjem ove saglasnosti su naročito vidljivi u slučajevima kada više naslednika želi da preuzme davaočeve obaveze. Saglasni smo sa stavom domaće pravne teorije²⁶ da bi u ovim slučajevima upravo primaočev odabir u vidu saglasnosti bio ključni kriterijum za ocenu ko će od više davaočevih naslednika biti davalac izdržavanja. Ovim putem bi se omogućilo primaocu izdržavanja da izborom ugovorne strane što bolje zaštiti svoje interese. Takođe, evidentan je i interes naslednika za preuzimanjem davaočevih obaveza iz ugovora o doživotnom izdržavanju, s obzirom da je davalac već ispunio deo svoje ugovorne obaveze, što u momentu preuzimanja predstavlja nespornu korist. Dakle, postoji obostran interes da se obligacioni odnos ne prekine i na taj način u potpunosti ostvari cilj ugovora uz poštovanje njegove suštinske aleatorne prirode.

Našim pozitivnim pravom je predviđeno da u slučaju raskida tj. nepriustanka na produženje ugovora bračni drug i potomci pozvani na nasleđe ne mogu zahtevati naknadu za ranije dato izdržavanje. Izuzetak je samo ako navedena lica nisu u stanju da preuzmu ugovorne obaveze, pri čemu će sud po slobodnoj oceni odrediti visinu naknade, posebno ceneći imovno stanje primaoca izdržavanja i lica ovlašćenih na produženje ugovora (ZON, čl. 205). Mišljenja smo da navedena odredba predstavlja primenu principa pravičnosti, kako bi se sprečila zloupotreba prava na nadoknadu i ukazuje na nužnost objektivne procene nemogućnosti preuzimanja ugovornih obaveza.

2. Dok za raskid ugovora usled smrti davaoca izdržavanja postoji prihvatljivo zakonsko rešenje, raskid ugovora posle smrti primaoca izdržavanja uopšte i nije zakonski regulisan, pa je teoriji i praksi ostavljeno da sami kreiraju rešenja u skladu sa postojećim pravnim načelima. Naime, jasno je da su naslednici primaoca izdržavanja gotovo uvek zainteresovani za raskid ovog ugovora. Naša sudska praksa²⁷ u najvećem broju slučajeva dozvoljava naslednicima primaoca da traže raskid ugovora, posle smrti primaoca izdržavanja, i to pre svega zbog neispunjenja obaveza. S procesne strane, ne moraju svi

²⁶ Svorcan, S., op. cit., str. 551

²⁷ „Pravo tražiti raskid ugovora o doživotnom izdržavanju zbog neizvršavanja ugovornih obaveza je imovinsko pravo i pripada ugovaračima, ali i trećim zainteresovanim licima, pa i naslednicima ugovarača.” Videti presudu Vrhovnog suda Srbije: Rev. 2548/00

zajedno podići tužbu jer nisu u nedeljivom pravnom odnosu, pa nisu ni nužni suparničari.²⁸

Stavovi u teoriji su podeljeni i kreću se od potpunog do delimičnog prihvatanja prava naslednika da traže raskid ugovora u navedenom slučaju. Smatramo potrebnim da ukažemo na razloge koji opravdavaju pomenute oprečne stavove.

Kao glavni kriterijum za prihvatanje prava naslednika da traže raskid ugovora navodi se činjenica da je ovo imovinsko, a ne lično pravo, pa da s obzirom na svoju prirodu uvek ulazi u zaostavštinu i prelazi na naslednike.²⁹ Za razliku od ovog potpunog prihvatanja, ima i mišljenja da naslednici mogu, posle primaoočeve smrti, tražiti raskid ugovora zbog neispunjenja obaveze samo pod uslovom ako je postupak za raskid pokrenuo primalac za života.³⁰ Pored navedena dva, u domaćoj pravnoj teoriji postoji stav da primaoočevi naslednici ne mogu, ni pod kojim uslovima, tražiti raskid ugovora zbog neispunjenja obaveza od strane davaoca, posle davaoočeve smrti.³¹ Dakle, u ovom trećem stavu dodatni uslov je da zahtev za raskid može biti usmeren isključivo prema davaocu izdržavanja, ne i prema trećim licima.

Nama se najprihvatljivijim čini uslovljeno ili delimično prihvatanje prava primaoočevih naslednika da traže raskid ugovora. Uslov je da je primalac za života pokrenuo postupak za raskid ugovora, pa bi zakonski primaoočev naslednik samo preuzeo predmetnu parnicu. Primenu navedenog rešenja nalazimo u sudskoj praksi,³² a smatramo ga opravdanim i sa pravnog i sa moralnog aspekta.

S pravnog aspekta, pravo primaoca izdržavanja da traži raskid ugovora o doživotnom izdržavanju je sporedno pravo, jer služi zaštiti njegovih interesa u slučaju kada ne može da realizuje osnovno pravo iz ugovora usmereno na uredno ispunjenje ugovornih obaveza.³³ Kako se radi o ugovoru zaključenom s obzirom na posebna svojstva ličnosti (intuitu personae), jasno je da primalac izdržavanja ne može preneti na drugo lice ni osnovno, ni sporedno pravo iz obligacionog odnosa, bez saglasnosti druge ugovorne strane tj. davaoca

²⁸ Vrhovni sud Srbije, Gž. 234/92

²⁹ Videti: Kreč M., Pavić, Đ., (1964). Komentar ZON, Zagreb, str.391

³⁰ Videti: Perišić, M., (1964). O pravnoj prirodi ugovora o doživotnom izdržavanju. *Pravni život*,(6); Misita, N., (1977). O raskidu ugovora o doživotnom izdržavanju zbog neizvršenja. *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, (25)

³¹ Svorcan, S., (1988). Raskid ugovora o doživotnom izdržavanju, Beograd, str. 212

³² Presuda Apelacionog suda u Kragujevcu, Gž. 1477/10

³³ Zahtev za uredno ispunjenje davaoočevih obaveza je osnovno i neprenosivo pravo, pa je neprenosiv i zahtev za raskid kao sporedno pravo. Uporediti sa zahtevom za raskid beneficijara, koje takođe, kao sporedno pravo, prati pravo beneficijara na izdržavanje, kao glavno pravo.

izdržavanja. Dakle, priroda predmetnog obligacionog odnosa je takva da jedino njegove titulare ovlašćuje na realizaciju prava koja nastaju zasnivanjem, a traju do prestanka obligacionog odnosa. Za pravno relevantnu ocenu valjanosti ispunjenja davaočevih obaveza ovlašćen je samo primalac.³⁴

Razmatrajući navedeni problem sa moralnog aspekta, uviđamo da je sporan sam razlog podizanja tužbe za raskid ugovora. Naime, u fokusu interesovanja naslednika nije ni zaštita primaočevih interesa, niti jedan od zakonom predviđenih razloga za raskid ugovora, već isključivo raskid bez obzira na stvarno stanje stvari. Primaočevi naslednici su zainteresovani za pravne posledice raskida, s obzirom da raskid ugovora direktno utiče na povećanje primaočeve zaostavštine a time i na poboljšanje njihovog pravnog položaja kao zakonskih i testamentarnih naslednika.

Proučavajući sudsku praksu zaključujemo da primaočevi zakonski naslednici najčešće prvorednim tužbenim zahtevom traže da se utvrdi da je ugovor o doživotnom izdržavanju ništav i da ne proizvodi pravno dejstvo. Tek ako ovaj tužbeni zahtev ne bude usvojen traže da se raskine ugovor o doživotnom izdržavanju. Naime, sud može poništiti ugovor o doživotnom izdržavanju, ako zbog bolesti ili starosti primaoca izdržavanja ugovor nije predstavljao nikakvu neizvesnost za davaoca izdržavanja (čl. 203, ZON). Nepostojanje aleatornosti, ključne osobine ugovora o doživotnom izdržavanju je uzrok za poništaj ugovora.³⁵ Bitno je uočiti da su u momentu zaključenja ugovora ugovarači svesni aleatornosti i da koristi koje ostvaruju ugovorne strane ne stoje u odnosu ekvivalentnosti. Međutim, u momentu zaključenja ugovora postoji aleatornost, uvek kad se nije unapred znao odnos uzajamnih davanja, koliko će primalac izdržavanja živeti i da li će i koliko dugo bolovati. Činjenica da je primalac izdržavanja stara, ali vitalna osoba sposobna da se sama stara o svojim potrebama ili osoba oštećenog zdravstvenog stanja ne utiče na aleatornost ugovora, pa sud u ovim slučajevima odbija tužbeni zahtev usmeren na poništenje ugovora.³⁶ Zatim, sud odlučuje o drugorednom, supsidijernom tužbenom zahtevu kojim se traži raskid ugovora zbog neispunjenja ugovornih obaveza. Radi pravilnog i potpunog utvrđivanja činjeničnog stanja neophodno je da se na osnovu jasnih razloga sa sigurnošću zaključi o konkretnim

³⁴ Svorcan, S., op.cit. str. 213

³⁵ Po pravilu, primaočevi zakonski naslednici navode i da je isključivi cilj zaključenja ugovora bilo izigravanje njihovih naslednih prava, pa pošto je motiv protivzakonit i protivan opštem moralu uticao na odluku primaoca izdržavanja da zaključi ugovor, a to je bilo poznato davaocu izdržavanja, ugovor je ništav. Međutim, navedeni opšti osnov poništenja ugovora, prema čl. 53 ZOO, tužioci ne uspevaju da dokažu.

³⁶ Odluke Apelacionog suda u Kragujevcu: GŽ. 1842/10 i GŽ. 2607/11

ugovornim obavezama koje davalac izdržavanja nije izvršavao, kao i o činjenici da li se radi o znatnom neispunjenju ugovornih obaveza. U slučaju da je neispunjenje ugovornih obaveza neznatno ugovor se, shodno čl. 131 ZOO, ne može raskinuti. Zapažamo da treba imati u vidu i vremenski period u kom ugovor nije izvršavan, kao i činjenicu da li je primalac izdržavanja bio nezadovoljan sadržinom i obimom ispunjenja obaveza davaoca izdržavanja. Tek na osnovu napred napomenutih ključnih činjenica može se potpuno utvrditi činjenično stanje i pravilno primeniti materijalno pravo.

4. Zaključak

Ugovorom o doživotnom izdržavanju su regulisani obligacionopravni odnosi koji proizvode značajna naslednopravna dejstva. Postoji u većini savremenih pravnih sistema i svuda izvire i obuhvata ne samo opšte društvene odnose, već i konkretne ekonomske, pravne i lične odnose.

Iako je još u srednjovekovnom pravu bio regulisan običajnim normama, a od XIV veka i prvim pisanim normama, univerzalna aktuelnost ovog ugovora uticala je na predmet našeg interesovanja u radu. Ukazali smo, pre svega, na osnovne subjekte koji su aktivno legitimisani na raskid ugovora, kao i na najčešća sporna pitanja teorije i prakse kod ovog vida prestanka ugovora o doživotnom izdržavanju. Kako je život složeniji i inventivniji od svakog propisa uputili smo čitaoce i na rešenja brojnih sudskih odluka, radi sagledavanja primene zakonskih normi u praksi, ali i uticaja prakse na normativno uređenje ovog instituta. Imperativ našeg izučavanja je bio objektivan presek i kritički osvrt u ovoj oblasti naslednog prava, rukovodeći se osnovnim ciljem ugovora koji se ostvaruje u obezbeđenju doživotnog izdržavanja primaocu. U skladu s navedenim, predlažemo nužnu saglasnost primaoca pri preuzimanju položaja davaoca od strane davaočevih naslednika. Složenost obligacionog odnosa koji nastaje zaključenjem ugovora, odražava se i pri njegovom raskidu, naročito u težnji da se pored pozitivnopravnih normi uvek u obzir uzimaju i osnovna načela građanskog prava i celokupnog pravnog poretka.

Nemanja Kovačević

Teaching Assistant, The Faculty of Law, Kragujevac

***Active legitimization for the termination
of a lifelong support contract***

A b s t r a c t

The author reviews the issue of the termination of a lifelong support contract from the perspective of the persons who can legitimately seek such a termination. The topic of this paper work is the key issue in domain of the termination of the most significant succession contract in our legislation which is discussed through the analysis of the rights of three parties who may seek the termination of such a contract: the contractor, that is the party seeking the support, the party providing the support and the party who is the contractor's successor. The focus is put on the question who can appear as a plaintiff in a civil suit related to the termination of the lifelong contract. At the beginning of the work, the author points to the main reasons for the termination of lifelong contracts, while the entire work and the disputable issues are supported by the examples and opinions from the court practice and legal doctrine.

Key words: termination of a lifelong support contract, the contractor, the party providing the support, the contractor's successor

Literatura

1. Antić, O., Balinovac, Z., (1996). Komentar Zakona o nasleđivanju, Beograd, Nomos
2. Nikolić, Đ., (2007). Obligaciono pravo, Beograd, Projuris
3. Radbruh, G., (1980). Filozofija prava, Beograd
4. Radišić, J., (2004). Obligaciono pravo, Beograd, Nomos
5. Misita, N., (1977). O raskidu ugovora o doživotnom izdržavanju zbog neizvršenja. *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, (25)
6. Panov, S., Antić, O., (2007). Porodično pravo & Nasledno pravo, Beograd
7. Svorcan, S., (2004). Komentar Zakona o nasleđivanju Srbije sa sudskom praksom, Kragujevac, Pravni fakultet
8. Svorcan, S., (1988). Raskid ugovora o doživotnom izdržavanju, Beograd, Savremena administracija

9. Subotić- Konstantinović, N., (1968). Ugovor o doživotnom izdržavanju, Beograd
10. Kreč M., Pavić, Đ., (1964). Komentar Zakona o nasleđivanju, Zagreb
11. Krsmanović, T., (2002). Aktuelna sudska praksa iz građansko-materijalnog prava, Beograd
12. Odluke Apelacionog suda u Kragujevcu (Gž.1477/10, Gž.1842/10, Gž.2607/11) i Vrhovnog kasacionog suda (Rev.1825/10) su komentarisane na osnovu neposrednog uvida u dokumentaciju pisarnice Apelacionog suda u Kragujevcu.